

ALVINCZY PÉTER ÉLETÉHEZ.

(Kassa város jegyzőkönyveiből.)

(Harmadik közlemény.)

1626. 22. Maii. die extraordinaria. Fuit frequens amplissimus senatus et inclyta communitas.

Dominus iudex proposuit: Juthat eszében kegyelmeteknek, hogy ez elmúlt napokban, mikoron együtt volt volna az papok dolga miá, tudhatja kegyelmetek, Alvinczy uram minemű panaszt tón Buseus ellen, és miért kellett elhagyni az ecclesiát, melyre Buseus igen keveset akarván szólani, mind csak azon inhaereált, hogy bocsássák ezt az dolgot az ő competens bírāja eleiben, úgymint az superintendens Zablerus uram eleiben. Melyben kegyelmetek mint forgolódott, tudhatja, és mit találának fel, úgy hogy kívánságának helyt adván, hivassuk Zablerus uramat, mely kegyelmetek végzése szerint elhivattuk és jelenlétekben mind Zablerus s mind az eperjesi főpredikátor uramék előtt itt fenn az tanácsházon Alvinczi uramat is felhivatták, ő kegyelme Alvinczi proponálta az ő nagy panaszát az superintendens előtt, melyet azután megértvén az predikátorok, kérték Alvinczi uramat, hogy ő kegyelme ilyen stricte ne cselekedjék, hanem mutassa jóakarátját és engesztelődjék. Erre Alvinczi uram megköszönvén intéseket, hazament. Azután Buseust is felhivattuk és Zablerus uram igen serio obiurgalta Buseus uramat, miért hogy ilyen keményen viselné magát, ő kegyelme eléggé mentette magát, hogy semmi vétke nincs, de egyáltalában azt is mondta, hogy ő erővel senkire nem kötheti magát az conversatio végett és azt is mondta, hogy sem Alvinczi uramnak in specie, sem az magyar ecclesiának ő bizony semmit sem vétett. És kívánja, hogy mindent ellene megbizonyítsanak. Mi is azután mindenképpen előszámláltuk, hogy ő kegyelme mi érettünk alázná meg magát és tartana ezután conversatiót Alvinczi urammal, de ő kegyelme ugyan mind csak annak inhaereált, hogy kész conversálkodni ő kegyelmével, de az mennyire az externa conversatiót illeti etc. Sok szó után azután majd 12 óráig itt fenn levén az tanácsházon mind abban fáradoztunk, hogy békességre hozzuk ő kegyelmeket, de ugyanakkor semmi sem lehetett. Azután találtuk azt, hogy délután még egyszer összegyűljünk az én házamhoz, mind Zablerus uram, mind az eperjesi plebánus és meg is tentáljuk az békességet. Odagyűlvén, hivatók Alvinczi uramat és mingyarást eljövén, mind az predikátorok s mind mi instáltuk, hogy ne tartsa ilyen keményen magát, hanem ez egyszer még engedjen meg és vegye el neheztelését. Végteére sok szóval mindent előszámlálván, mi következhetik, mire is kell minékünk vigyáznunk, ő kegyelme jól gondolkodván cselekedje meg még egyszer az közönséges békességet. Melyre ugyan serio is intette Zablerus uram. Erre azután sok gondolkodásával Péter uram monda: No látja Isten, hogy soha abban nem mesterkedtem, hogy valami gonoszra vagy haragra okot adjak és idegen sem voltam az békességtől soha, most sem vagyok, azért csak tudnám, hogy állandó lenne az békesség, most is mégis ex superabun-

danti cselekedném valamit, mind azért az kegyelmetek intercessiójáért és ilyen becsületes főembereknek ide alá való fáradságáért ihon megcselekszem, hogy mivelhogy azt mondja, hogy sem engemet, sem az magyar ecclesiát nem értette az kalvinista néven. Tehát ezt publice az Isten székéből mondja meg, hogy sem én reám és az tanítókra, sem az magyar ecclesiájára (így!) nem dirigálta az ő concióit, tehát megleszen az békesség, és ez előbbeni dolgok mind eltemetve legyenek. Én is az Isten székiből megjelentem, hogy valami egyenetlenség volt köztünk, sopialtatott, azért immár kiki az ő szokott helyére szabadosan elmehet és meg is mondom, miért volt az értetlenség.

Erre Alvinczi uram elment, mi is megköszöntük ő kegyelme jó ajánlását. Azután Zablerus uram és az eperjesi predikátor velünk egyetemben találták azt, hogy hívassuk Buseus uramat, talán erre immár reá terelhetjük. Eljövén Buseus uram, Zablerus uram proponálá az dolgot voltaképpen és inté is, hogy ő kegyelme Buseus uram gondolkodjék jól az dolog felől, mind azt szeme előtt viselje ő kegyelme, hogy micsoda állapotban legyenek most az emberek s mind az következő gonoszt, ebből az ki jöhet, és cselekedje meg ezt. De ő kegyelme egyáltalában megcselekedni nem akarja. Végtére azután félrehívták magoknak Buseus uramat és az kapu között sokáig firtatták és persuadeálták, hogy menjen reá. Azután bejövének és Zablerus uram proponálá, hogy im erre immár ő kegyelme reá megyen, hogy ezt megmondja, quod conciones suas non direxisse ad ecclesiam hungaricam Cassoviensem, sed ad omnes illos, qui calviniae haeresi sunt addicti, melyet ő kegyelme Buseus uram ugyan ad calamum diktált. Ezt azután egyenlő tetszésből Alvinczi uramnak megmutatni küldöttünk, hogy ha tetszik-e? Alvinczi uram arra azt mondta, hogy egyébképpen jól vagyon, csak hogy ezt is hozzá tegye, hogy neque antistites Hungaros; melyet értvén, hozzá küldtük Buseus uramhoz, hogy ez szerint kívánná, azért kértük ő kegyelmét cselekedné meg; de egyáltalában megmondta, hogy nem cselekeszi lelkiismereti ellen in praesentia Zableri et pastoris Epperiesiensi volt; azok is az jámbor főemberek látván, hogy lelkiismeretét emlegeti megsértődni, ha azt hozzá addálná, egyáltalában csak tisztességes dimissiót kívánt és oly testimoniálist, hogy az calvinisták miá kelletik elmenni. Mondának, hogy nincs mit tennünk, lelkiismereti ellen mi nem kényszeríthetjük azt cselekedni. Azért kegyelmetek immár lássa, mi Isten látja, eleget törekedtünk mindnyájan, hogy valami jóra vihessük, de ugyan semmit nem efficiálhattunk, mert szörnyű keményen viseli magát.

Deinde collectis votis unanimiter conclusum est: Mivelhogy nincsen reménységünk, hogy soha ezután is megalkudhatnak és ennyi sok időtől fogván való intésünk, törekedésünk semmit nem fogott, ezeknek is az főembereknek intésöket sem acceptálta, azért mind magának tulajdonítsa és így búcsú adassék becsületes személyek által, ugymint Wenczel Schwertel, Was Mihály, Caspar Roth és Debreczeni János uramék által. Quod factum est.

Ezek az követséggel elmenvén és az mint replicált, azt meghozván, végtére kívánságát Buseus uramnak proponálták, hogy jó néven veszi

az köszöntést, de szánja az Isten, hogy ötet teszük bűnössé, holott bűntelen; de azzal sem gondol, hanem immár ha el kellett mennem, úgy mond, tehát az nemes tanács és becsületes község cselekedje meg azt, hogy az mint ide jöttem és ide hozattak, csak Lőcséig tisztességesen minden cselédimmal és portékámmal vitessenek el.

2. Az esztendei salariumomat éppen adják, mivel sok kárt vallottam az idejövetelkor, mert sok szép lábas marhámtól kellett megválnom.

3. Testimonialist adjanak az én innocentiamról és hogy az kálvinisták miá kellett elbocsátani engemet.

4. Hogy az valedictoria praedikációt mikor engedi meg az nemes tanács. És abban meghalljuk (?) az sok panaszát etc.¹

Ad haec denuo deliberatum: Az tisztességes elvitt megcselekszik. Az esztendei jövedelmét avagy fizetését is éppen megadják. Az testimonialist is megadják, de az kálvinisták felől hogy mentio legyen, nem cselekszik, hanem elegendő testimonialist adnak. Az valedictoria conciót inhibeálják, elhagyja és intermittálja, mert nem szenvedik. És ezt mondják meg ketten az előbbeni követ uraim közül. Quod factum est. Ad haec dominus Buseus mind szépen alázatosan felelvén, monda, hogy az Istenért is kérem az Nemes Tanácsot az valedictoria praedicationiát engedje meg. Istent bizonyosságul hiá, hogy semmi bosszuságra valót elől sem hoz, csak engedjék meg. Azután az testimonialist is szép declaratióval adják meg, mert később meghalni, hogy sem mint anélkül elmenni; az okát beirni kívánja, hogy miért adatott búcsú neki.

3. *Augusti.* Die extraordinaria. Minthogy tegnapi napon Alvinczi uram solenniter jelenté, hogy Debreczen városának megengedte az pogány ellenség, az török, hogy az ő régi templomokat megépítsék, mely sok számtalan esztendőktől fogva pusztán állott, azért ide küldöttek, hogy segítséggel lenne az nemes város annak építésére. Azért kegyelmetek lássa, mit adjunk városul. Deliberatum: avagy fl. 10, avagy 1000 deszkát adjanak.

3. *Septembris.* Wolphius János felől ezt akarám tudására adni, hogy Alvinczi uram ő kegyelme akaratja ellen elment Volphius és csak úgy hagyta az scholát, mostan penig egy jó ifjú legény jött, kit Alvinczi uram commendál azért; Valentinus Tonsorinak hívják; azért vagy jön meg vagy nem Wolphius, az oskola így nem jó. Deliberatum: Mivel sem bíró uram, sem az ministerium hírével ment el, azért vocatiót adjunk az ifjúnak. Quod factum est.

1627. 8. *Aprilis.* In curiá. Extraordinaria. Dominus iudex proposuit. Im Bornemisza uram irt Tokajból, hogy egy bizonyos atyánkfiát küldenők egy credentionalissal Tokajba, ő kegyelme megmondja ott, mit kellésék az ő felsége commissariusi előtt mondani. Azért, minthogy Alvinczi uramat is igen kívánja alá, kegyelmetek lássa, hogy ha mi is expediáljunk-é az ő kegyelme kívánsága szerint valakit közülünk, mivel Alvinczi uram levelében azt jelenti, hogy papirosra mindent nem bizhat.

¹ Az utolsó mondat talán későbbi betoldás s a kétes olvasású szó is: meghallották: Ily constructióval a mondat újabb kelete nyilvánvaló.

Deliberatum: Mivelhogy értjük, hogy ő felségére ebben a dologban, úgy-mint az pápista religiónak mindenütt való szabados folyását nem halaszthatják, azért méltó Alvinczi uram mellett egy atyánkfíát elküldünk. Azért ezt az utat vegye fel Wass Mihály uram.

Alvinczi uram supplicál, hogy az minemű aranyat küldött volt Bakai uram számára az Zeghedi Györgyné hagyományából adnák meg, még 50 arannyal tartoztanak. Item Tállyainak is küldött 100 tallért az város neve alatt azt is. Deliberatum: Mostan tallérunk nincsen, de mivel az arany jelen vagyon, adják meg az ötven aranyat.

14. Aprilis. Jöttünk meg Alvinczi urammal; és referáltuk, mint jártunk oda és el is végezők magunk között, hogy az szép concordia tartassék meg köztünk és ne hányjuk-vessük, nevezzük magunkat kalvinistáknak, lutheristáknak, hanem az egy igaz augustana invariata confessióhoz, legyen additusok, hogy ne adassék ott az pápistáknak, hogy valami articulust egy országgyűlésében ellenünk ne irathassanak.

KEMÉNY LAJOS.

ADAT BUDAI ÉZSAIÁS ÉLETÉHEZ.

A magyar nyelv lelkes apostolának, Budai Ézsaiásnak életrajzához akarok egy adattal hozzájárulni. Midőn általános volt az iskolákban a latin nyelvnek a tanítás nyelvül való alkalmazása, Budai Ézsaiásnak nagy része volt abban, hogy a debreczeni ref. kollégiumot fenntartó tiszántúli egyházkerület 1797-ben kimondotta, hogy az addigi latin tanítási nyelv helyébe a magyar teendő, mert, mint a professzorok felterjesztésükben mondják, bármilyen egyszerű deák nyelven igyekeznek is tanítani, sokan nem értik azt, a mit hallanak, s hosszas magyarázgatással kell az időt vesztegetni. Nehéz feladat egyszerre két dologra: a tárgyra és a szóknak a jelentésére vigyázni. De meg, mint az egyházkerület végzése mondja: »Sok olyan nemzetek példája, mely az oskolában már született nyelvökön tanítanak és írják a szükséges könyveket, nyilván bizonyítja, hogy 40 vagy 50 esztendőök alatt többre mentek a tudományokban, mint sok olyan századok alatt, melyekben a deák nyelvvel éltek azoknak előadásában. Ide járul ezenkívül nemcsak az, hogy a köznépre nézve a szükséges tudományok is egyedül csak annak született nyelvén terjedhetnek el, hanem hogy hazánk világos törvényei által is rendelés tétetett a magyar nyelv taníttatásáról.«¹

Budai Ezsaiás készített először az iskola számára magyar nyelv-tant a Debreczeni magyar grammatika nyomán, 30 tankönyve közt pedig csak egy van, mely nem magyar nyelvű.

És ime, *a magyar nemzeti irányú műveltség emez apostola a magyar nemzetel rokonszenvező József nádornak tetszik*, sőt nagyra becsüli őt. Ezt bizonyítja a következő eset:

¹ Tanárkari jegyzőkönyvek 1797. ápr. 24-én. (Debreczeni ref. főiskolai levéltárban.)

József nádor 1805-ben Máramaros felé Debreczenen keresztül utazott. Előre értesülvén a professzorok a látogatásról, előkészületeket tettek fogadására. A deákok az összhangzatos éneklésben előre gyakorolták magukat, és többen írtak verseket üdvözlésére, melyek közül a legjobbat a professzorok választották ki.

Pár nappal az átutazásra vonatkozó hír vétele után 1805. július 18-án csakugyan megérkezett József nádor és a Fehér-ló nevű szállodában rögtön felkeresték a professzorok és predikátorok, hogy kérjék tőle azt a megtiszteltetést, hogy a kollégiumot tekintse meg. Erre a főherceg így szólt: »Plane habeo maximum propositum.« És midőn tek. főkurátor úr előtte bennünket nevezett volna, és kiki közülünk mit tanít, elmondotta volna, ő királyi hercegsége kérdezte: Quis est Budai? És midőn főkurátor úr azt felelte volna, hogy nincsen idehaza, Erdélyben van, azt mondotta a királyi herceg: Illum voluissem videre. Est enim ille ubique notus?

Feljövén azért délután a kollégiumba, vivat kiáltással fogadta a kiállított deák ifjuság, a classisokat megnézte ő kir. hercegsége és a bibliothekába ment, melynek aajtájában egy kis rövid deák beszéddel nyújtotta át a kinyomatott verseket ő kir. hercegségének Tiszt. professzor Szilágyi Gábor uram, a kántor deákok pedig a bibliotheka mellett levő szobában harmonice énekeltek.«¹

DR. BARCSA JÁNOS.

LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ.

Mélyen tisztelt Szerkesztő ur!

Közönségesen ismert igazságszeretetében bizva, melyből kifolyólag a kicsinyeknek és gyöngéknek is bizonyára megengedi, hogy megvédjék a maguk igazát, tisztelettel kérem, méltóztassék megengedni, hogy ide hátul, a folyóirat saroglyájából a magam vélt és erős meggyőződéssel vallott igaza érdekében egy pár szót emeljek.

Voltaképen jobban szerettem volna, ha elkerülhetem, mert a múltkor már kijelentettem, hogy a Palinodia-kérdésben nem kívánok többször nyilatkozni, azonban Dr. Dézsi Lajos annyira félreértette és magyarázta s ennél fogva úgy látszik rossz néven is vette felszólalásomat, hogy részint az ügy érdekében, részint a magam védelmére kénytelen vagyok újból tollat fogni.

Őszintén sajnálom, hogy így történt a dolog, mert tőlem, a ki a Dézsi L. irodalomtörténetírói munkásságát sokra becsülöm, mi sem állott távolabb, mint hogy őt legkevésbé is bántsam s neki a legcsekélyebb kellemetlenséget is okozni akarjak.

Hogy azonban csakugyan rossz néven vette cikkemet, kitetszik abból, hogy nem minden hangulatkeltési szándék nélkül gruppirozva s kissé el is torzítva kifejezéseimnek egy részét, azt mondja, hogy ő ilyen

¹ U. o. 1805. évi júl. 14-iki és júl. 18-iki j. k.

meg olyan »térre nem követ«, visszatartja ettől »a folyóirat tudományos niveauja« stb. No e nyilatkozatoknak már tagadhatatlanul kissé személyeskedő zamatok van. S annál sajnosabb, mert erre nem adtam semmi okot.

Azt p. o. talán maga Dézsi nem hiszi és nem állítja rólam komolyan, hogy »sárral dobálóztam«; mert hiszen ugyan világosan kifejeztem, hogy a Délibábok hőseiből vett emez idézetet: »Magyar macádám munka: sár saron«, nagyon is ártatlanul csak fejtegetéseinek ingatag voltára értem, még ilyen értelemben is csak úgy, »ha rossz néven nem veszi«.

Az meg talán még sem olyan nagy vétek s aligha ártott legkevesebbet is a folyóirat tudományos niveaujának, hogy egy pár hasonlatot a napi politika, meg a mai élet kézügyben levő és szinte kínálkozó mozzanataiból mertem választani. Elvégre sehol sincs kodifikálva, hogy tudományos folyóiratban csak a praehistorikus vagy épen a diluvialis korszakból vett példákat és hasonlatokat lehetne csupán alkalmazni. Ezért a vétkemért ugyan (jaj nekem, ha nem így volna), úgy hiszem még a jó izlés codexéből sem kerülne ellenem súlyosabb paragraphus.

No de mindezek a dolognak csak a héjára, csak a kifejezésekre vonatkoznak. Ne »koczogassuk őket«, mint Geleji Katona mondaná s ne is fogyaszszuk velük a papírt. Ne azért sem, mert csekélységem érzetében nem venném zokon, ha még magasabb sarkú Kothurnusról beszélne is Dézsi hozzám, mint a milyenről tényleg beszélt.

A kérdés lényegére nézve azonban engedje meg mégis, hogy egy pár futólagos megjegyzést tegyek.

Azt mondja, hogy ő nem állította, hogy az 1681-ki kéziraton is rajta volt a Palinodia czim. Ugyan már, mit állított, ha ezt nem? Hiszen, a mint magam is megjegyeztem, — eleinte csak óvatos feltevés formájában kockáztatja ugyan meg ezt az állítást, de utóbb mégis *erre építi egész okoskodását*. Kell-e ennél erősebben *állítani*?

S most, második cikkében, a helyett, hogy eredeti álláspontját támogatná, ő, a ki a hypothesisek ellen indított irtó háborút, megint egy *új hypothesis*t vet föl, a nélkül, hogy ezt elfogadhatóan indokolná. Azt nevezetesen, hogy az 1695-ki lócsei kiadás valószínűleg nem is az első, mert ezt megelőzőleg már egy vagy két kiadás jelenhetett meg. S ha a kéziraton nem volt: rajta lehetett ezeknek valamelyikén a Palinodia czim. Egyszerűen az elképzelt kiadásokra ráképzeltük ezt is. Sőt nyomban ennek az — ismétlem most először hangsúlyozott — hypothesisnek utána vet még hamarjában egy *negyedik*,¹ meg egy *ötödik*² hypothesis is.

Nem több ebben az eljárásban az »érzécsiklandoztató«, mint abban, hogy én a polemiaiba tréfásan Küry Klárát is belekevertem...?

Az nem érv a föltételezett 1681-ki kiadás mellett, hogy Gyöngyösi könnyen kiadhatta már ekkor költeményét, miután patronusa meg volt

¹ »Nem természetesebb következtetés (= föltevés) e — kérdezi, — hogy az első, mondjuk: 1681-ki kiadás lenyomata ez?« (t. i. az 1763-ki budai kiadás.)

² »Ennek (az 1681-ki kiadásnak) valamelyik lenyomatában módosíthatott a czim is.«

hozzá. Az ajánlás vagy hódolat nem vonta mindig maga után a kitüntetettnek anyagi támogatását. Jelen esetben meg az is meggondolandó, hogy Eszterházy Pálnak, az udvari embernek, kinek politikáját épen az jellemezte, hogy a bécsi körök bizalmát megtartva igyekezett annyit, a mennyit segíteni szerencsétlen nemzetén, nem állott érdekében, hogy egy olyan munkának nyomtatásban való közrebocsátását elősegítse, mely őt, mint a magyarság védőjét szerepelteti magával az osztrák abszolutizmussal szemben is.

Az sem érv, hogy Gyöngyösinek volt munkája, mely egy év alatt két kiadást is ért. Mert helyes képet erről a körülményről csak akkor nyerünk, ha megemlítjük azt is, hogy ez a bizonyos munka (a Phönix) kétszer jelent ugyan meg az 1693-ki esztendőben, de a költő életéből ennél a két kiadásnál többet nem is ismerünk. Ezen kívül mindössze a Murányi Vénus ért második kiadást a költő élete végén. A többi költemény vagy csak egyszer jelent meg Gyöngyösi életében nyomtatásban, vagy egyszer sem, mint a Cupido. Mindezek hát épen nem nyujtanak támasztékot arra a föltevésre, hogy a Palinodia 1681 és 1695 között kétszer is megjelentetett.

Nem érv végül az sem, hogy mivel az 1763-ki budai kiadás (az Ajánló levél is csatolva lévén hozzá stb.) nem egyezik az 1695-ki lőcseiével, tehát bizonyára egy korábbi kiadásból kellett a budai kiadónak merítenie. Meríthetett az épen úgy mint Dugonics az 1681-ki soproni kéziratból, vagy akár egyéb kéziratból is.¹ Hogy azonban inkább a soproni kéziratból merített, nagyon is valószínűvé teszi az a körülmény, hogy Dugonics is *épen Budán*, a Szirmay-család archivumában jutott hozzá ez utóbbi kézirathoz. Sőt meg is jegyezte ez alkalommal: »A budai kiadónak kezeiben lehetett Gyöngyösi Nymphájának első leírása: mert benne vagyon azon ajánló levél, melyet ujjából nem szophatott, hanem bizonyosan valamelyik kézírásban talált.«

S Dugonicsnak védelmére legyen szabad megérintenem, hogy Dézsi míg egy helyen kissé igazságtalanul *általánosítja* Dugonicsnak azt a gyöngéjét, hogy helylyel-közzel szeret »az ész szerkesztető tudományához« folyamodni, más helyen meg mégis támaszkodik reá. Ott t. i., a hol Dugonicsot hívja bizonyosságul arra, hogy a lőcsei kiadásban nincs meg az Ajánló levél.

Említsem-e még azt is, hogy az 1763-ki budai kiadás az olvasható: »*Most harmadszor kinyomattalott.*« Vagyis a legtermészetesebb és legindokoltabb számítás szerint: első az 1695-ki lőcsei, második az 1743-ki budai s harmadik a szóban levő 1763-ki szintén budai kiadás.

Egyébiránt száz szónak is egy a vége: igen örvendének, ha Dézsi egy ujjabb, az ismert első kiadásnál még régibbnek felfedezésével gazdagítaná bibliographiánkat, addig azonban, míg ez elő nem kerül, vagy nyomára nem jövünk, ne építsünk rá. De strigis, quae (adhuc) non sunt, nulla quaestio fiat.

¹ Az 1743-ki budai kiadást nem ismerem: esetleg ez is szolgálhatott alapul.

A mi végül Dézsinek azt a kijelentését illeti: »Gyöngyösi hogyan értelmezte a Palinodia szót, azt Szeremleynek sem sugta meg, mi legalább *Gyöngyösi saját szavaira* építettük magyarázatunkat«, legyen szabad csak annyit megjegyezni, hogy ebben igaza van Dézsinek, de olyan értelemben mégis, hogy Gyöngyösi *félreértett*, olyan szavaira építette magyarázatát, a melyeket ha jobban szemügyre vesz, aligha találta volna alkalmas fundamentumnak, s ezekre is vajmi hibásan épített. Erre tehát viszont ő »ne hivatkozzék«.

Így és így állván a dolog: én uram teremtőm, csak nekem nem lehet »szerelmesnek« lennem a magam felfogásába, csak nekem nem lehet »prókátorkodnom« mellette, — csupán Dézsinek a magáé mellett?

Maradtam mély tisztelettel

szerkesztő urnak alázatos szolgálója:

SZEREMLEY BARNA.

